

Külsüm ve beraberindekiler, bu ziyaretten kızgın ayrılmışlardı. Amr b. Hind bir ara şaire haber göndererek annesi Leylâ'nın kendi annesini ziyaret etmesini istedi. Leylâ ziyarete gitti, fakat hükümdarın maksadı, şairin annesini kendi annesine hizmet ettirmek ve böylece onların gururunu kırmaktı. Leylâ bunu yapmadı. Bu yüzden çıkan münakaşa üzerine hükümdar adamlarını çağırıldı. Bu nu işiten Amr b. Külsüm koşup geldi ve asılı duran bir kılıçla Amr b. Hind'in kafasını kesti (m. 568 [?]).

Daha sonra muallakat arasına alınacak olan bu kasidenin ilk bölümünü, Amr b. Hind'i ziyarete geldiği zaman onun huzurunda okuduğu söylenmektedir. Kasidenin ikinci kısmını ise şair, Hîre melikini öldürdükten sonra tamamlamıştır. Diğer rivayetler de dikkate alındığında, vâfir bahrindeki bu ünlü kasidenin muhtelif vesilelerle tamamlandığı anlaşılır. Akıcı, sade ve külfetten uzak bir dille yazılmış olan kasidede tabiat tasvirlerinden çok fahr ve hamâset unsurları ağırlıktadır. 150 yıl yaşadığı söylenen Amr'ın muallaka* sı folklorik bir değere de sahiptir: Câhiliye Arapları'nın dinî yaşayışları, gelenekleri, sanatları, raksları, kadınların putların etrafında dönmeleri, savaşa katılmaları, savaş atları, çocukların ağaçtan yapılmış kılıçlar ve toparla oynamaları gibi konular hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Muallakasının sonlarında yer alan bir beytinde şair, kafilâ halindeki develeri denizlerdeki gemilere benzetmekte ve Tağlibîler'i denizlerin üstünü gemilerle doldurmuş olmalarıyla övmektedir. Dolayısıyla bu beyitte Câhiliye devri şairlerinde nâdir görülen deniz ve gemi tasvirlerinden biri yer almaktadır (bk. *İA*, X, 312). Klasik tarzda sevgili anılırken, kabilesiyle birlikte obayı terkedince obadan artakalan izlerin (talel) tasviri ile kasideye başlandığı halde, Amr b. Külsüm kasidesine zafer sevincini kutlamak için şarap içmenin keyfini tasvirle başlamakta. Bu muallakanın günümüze ancak 104 ile 116 beyit arasında değişen bir kısmı ulaşmıştır. İbn Keysân tarafından *Şerhu Mu'allakati 'Amr b. Külsüm* adıyla yapılan şerhi Kahire'de M. İbrâhim el-Bennâ tarafından neşredilmiştir (1980). Diğer şiirleri başta *el-Eğânî* olmak üzere çeşitli eserlerde dağınık vaziyette bulunmaktadır. Ayrıca İbnü's-Sikkî't'in tertiplelediği divanını F. Krenkow, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Fâtih, nr. 5303) yegâne nüshasını

esas olarak *el-Meşnûk* mecmuasında yayımlamıştır (1922).

Amr'ın divanı O. Rescher tarafından Almanca'ya (bk. Sezgin, II/2, s. 38), muallakası da diğer muallakalarla birlikte veya müstakil olarak çeşitli Batı dillerine tercüme edilmiştir (bk. *a.g.e.*, II/1, s. 74-75, 77, 81).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve şuşu'arâ*, s. 157-160; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut 1407/1986, XI, 44-45, 54-63; Merzübânî, *Mu'cemü's-şuşu'arâ* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354 → Beyrut 1402/1982, s. 22-203; Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakât*, Beyrut, ts. (Mektebetü Dâri'l-Beyân), s. 117-135; Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu'l-kasâ'idil-'aşr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1384/1964, s. 22-24; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 517-520; Mustafa el-Galâyîni, *Ricâlü'l-mu'allakâtil-'aşr*, Beyrut 1331/1913, s. 188-208; Mehmed Fehmi, *Târîh-i Edebiyyâtı Arabiyye*, İstanbul 1332, I, 756-794; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 51 vd.; *GAL* (Ar.), I, 103; Sezgin, *GAS* (Ar.), II/1, s. 74-75, 77, 81; II/2, s. 36-38; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), I, 122-124; Tâhâ Hüseyin, *Fil-Edebi'l-câhilî*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 243-250; Ahmed b. Emîn eş-Şenkitî, *Şerhu'l-mu'allakâtil-'aşr ve ahbârü şuşu'arâ ihâ*, Beyrut 1405/1985, s. 85-97; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 283; a.mlf., "Amr b. Kulthûm", *El²* (Fr.), I, 465; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, I, 142-145; K. A. Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, IV/4, New Delhi 1967, s. 197-201; A. Haffner, "Amr", *İA*, I, 413-414; H. Kindermann, "Seffine", *İA*, X, 311-312.

MUHARREM ÇELEBİ

AMR b. LEYS

(عمرو بن ليث)

(ö. 289/902)

Saffârî emîri (879-902).

Doğum tarihi bilinmemektedir. Saffârîler hânedanının kurucusu olan kardeşi Ya'küb b. Leys'in Sistan'da hâkimiyeti ele geçirmesinden sonra onun seferlerine katılmaya başladı. 259'da (873) Tâhirîler'in başşehri Nişâbur'u zaptetti, iki yıl sonra da Herat valiliğine tayin edildi. Ya'küb b. Leys'in ölümü üzerine kardeşi Ali'yi bertaraf ederek hânedanın başına geçti (265/879). Halife Mu'temid'e elçi gönderip itaat ve bağlılığını bildirdi. O da Horasan, Fars, Kirman, İsfahan, Sistan ve Sind'i Amr'ın idaresinde bıraktı. Ayrıca Bağdat ve Sâmerâ sâhibü's-şurta* lığını da verdi ve Haremeyn'de bir temsilci buldurmasına razı oldu. Bunun üzerine Amr, Ubeydullah b. Abdullah'ı Bağdat sâhibü's-şurtalığına tayin etti. Ebü's-Sâc'ı da Haremeyn temsilcisi olarak Mekke'de görevlendirdi.

Amr ilk yıllarında iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldı. İlk iş olarak, hânedanı ele geçirmek isteyen ve bu maksatla isyankâr bir tavır takınan kardeşi Ali'yi tevkiif etti. Vaktiyle Tâhirîler'in hizmetinde iken daha sonra Ya'küb b. Leys'in emrine giren Emîr Ahmed b. Abdullah el-Hucistânî Nişâbur'da isyan ederek Tâhirîler adına hutbe okutunca Amr derhal onun üzerine yürüdü, fakat yapılan savaşta mağlûp oldu (6 Zilhicce 266/18 Temmuz 880) ve Herat'a çekildi. Fars Valisi Muhammed b. Leys Bağdat'a göndermesi gereken haracı ödemeyince Fars üzerine yürüdü. Vali esir alınıp İstahr'daki karargâhı yağmalandı (881). Amr bu zaferden sonra Dülefilîler'in İsfahan valisi Ahmed b. Abdülazîz'den de 30.000 dirhem haraç olarak değerli hediyelerle birlikte toplam 4 milyon dirhem haracı Abbâsî halifesinin nâibi Muvaffak'a gönderdi. Ahmed el-Hucistânî'nin ölümünden sonra Toharistan'da bulunan Emîr Ebü Talha ile ittifak yaparak Horasan'a hâkim oldu (882). Fakat bu defa Tâhirîler'in eski bir taraftarı ve Hucistânî'nin başkumandanı Râfi' b. Leys Herat ve Nişâbur'da Tâhirîler adına hutbe okutarak Horasan'daki Saffârî hâkimiyetini tehdide başladı. Ebü Talha da Merv'de bağımsız hareket etmeye kalkınca üçlü bir mücadele dönemi başladı. Amr bu sırada Zencî isyanına yardımcı olmakla suçladığı Râmhürmüz Emîri Muhammed b. Ubeydullah üzerine bir ordu sevketti. Muvaffak bu olay üzerine Amr'a yeni bir menşur* göndererek bölgedeki hâkimiyetini onayladı. 883 yılında Râfi' b. Herseme Horasan'da oldukça güçlenmişti. Halifenin veziri Saîd b. Mahled ile bir kısım halk da sürekli olarak Amr aleyhinde şikâyette bulunuyordu. Bu gelişmeler karşısında Muvaffak Amr'ı emirlikten azlederek yerine Muhammed b. Tâhir'i tayin etti (271/884-85). Ahmed b. Abdülazîz Fars ve Kirman'a vali tayin edildi. Bu terslikler Amr ile oğlu Muhammed'i 272 yılı başlarında (885 yazı) acele Fars'a gitmeye zorladı. Amr halifenin emîri Tark b. Abbas'ı mağlûp ettiyse de Ahmed b. Abdülazîz karşısında tutunamayarak Sircan'a çekildi ve Fars halifenin oğlu Mu'tazid'in eline geçti. Amr 887'de Fars'ı bir kere daha işgal etti. Bunun üzerine Muvaffak bizzat sefere çıktı ve Amr'ı geri çekilmek zorunda bıraktı. Fakat onu takip etme cesaretini gösteremedi.

Suriye ve el-Cezîre'de Tolunoğulları ve Bizans'ın tehditlerine mâruz kalan Mu-

vaffak 275'te (888-89) Horasan, Kirman ve Fars'ı 10 milyon dirhem karşılığında Amr'a iktâ etti ve Amr'ın adı sancak, mızrak ve kalkanlara işlendi. Nâibi Ubeydullah b. Abdullah tekrar Bağdat'a sâhibü's-şurta tayin edildi. Fakat ertesi yıl bütün bu tayin ve tevcihlerin iptal edilmesine çok üzülen Amr intikam duygusuyla Muvaffak'ın adını hutbelerden kaldırdığı gibi halifeye isyan ederek Bağdat üzerine yürümeye karar verdi. Ancak vezir İsmâil b. Bülbül çeşitli vaadlerle onu bu kararından vazgeçirdi. 891'de Muvaffak'ın, ertesi yıl da Mu'temid'in ölümü üzerine hilâfet makamına geçen Mu'tazid Amr'ın bütün isteklerini kabul ederek eski iktâlarını iade etti. Amr IX. yüzyılın sonlarında gücünün doruk noktasına ulaştı. Horasan'da bir tehdit unsuru olarak kalan Râfi' b. Herseme Hârizm'de öldürülünce (896) Amr ilk defa bu kadar büyük bir itibar kazandı ve Horasan'a tek başına hâkim oldu. Saf-fârî hâkimiyeti Basra körfezinde de tainandı. Bu başarısı üzerine halife aynı yıl hil'atler göndererek Amr'ı tebrik etti.

Amr hâkim olduğu topraklarla yetinmeyerek Sâmânîler'e ait Mâverâünnehir ile Ebû Dâvûdîler ve Ferîğünîler'in elindeki toprakların da kendisine verilmesini istedi. Halife Mu'tazid onun bu isteğini kabul etti. Bunun üzerine Belh Emîri Ebû Dâvûd'a, Cüzcâniye Emîri Ahmed b. Ferîğün'a ve Sâmânî Emîri İsmâil b. Ahmed'e elçiler gönderip onları itaata davet etti ve birçok vaadlerde bulundu. İlk iki emîr itaat arzetti. Sâmânî Emîri İsmâil bu teklifi reddetti ve Amr'ın Muhammed b. Beşir (Bişr) kumandasında gönderdiği kuvvetleri yendi. Daha sonra bizzat sefere çıkan Amr Belh şehri yakınlarındaki savaşta mağlûp oldu (15 Rebîülâhîr 287/19 Nisan 900) ve kaçarken yakalanarak Sâmânî Emîri İsmâil'in huzuruna götürüldü. Emîr İsmâil ona çok iyi davrandı ve rencide olmasın diye geceleyin Semerkant'a gönderdi. Halife Mu'tazid bu başarısından dolayı onu tebrik ederek Horasan'ı da kendisine iktâ etti ve Amr'ın Bağdat'a gönderilmesini istedi. Halifenin isteği üzerine Bağdat'a gönderilen Amr burada hapsedildi (901). Halife Mu'tazid ölüm döşegindeyken Hâdim Sâfi el-Hürremî'ye onu öldürmesini ima etti. Sâfi el-Hürremî halifenin ölmek üzere olduğunu bildiğinden bu emri yerine getirmedi. Veliha Muktefi Bağdat'a gelince Rey'de bulunduğu sırada büyük yardımlarını gördüğü Amr'ın hayatta olduğunu öğ-

renmiş ve çok sevinmişti. Vezir Kâsım b. Ubeydullah onun Amr'a yakın ilgi göstermesinden rahatsız oldu ve derhal bir adamını gönderip onu öldürttü (8 Cemâziyelevvel 289/20 Nisan 902). Başka bir rivayete göre ise aynı tarihte eceliyle ölmüştür. Cenazesi ertesi gün Kasrû'l-Hasenî yakınlarında defnedildi. Yerine torunu Tâhir geçti.

Amr iyi bir idareci ve kumandan olarak temayüz etmiştir. Ordunun eğitim ve teçhizatına çok önem verirdi. Üç ayda bir tertip edilen arz (teftiş) merasimine ordu kumandanı olarak bizzat katılırdı. Mükemmel bir istihbarat teşkilâtı kurmuştu. Emîr ve idarecileri özel olarak yetiştirdiği köleleri vasıtasıyla sürekli kontrol eder ve halka zulmetmelerine engel olurdu.

Bazı kaynaklarda cimri bir insan olarak tanıtılmakla beraber yaptırdığı hayır müesseselerine bakılırsa bunun doğru olmadığı söylenebilir. Fars'taki Câmî-i Atik, Sistan'daki saray ve Sûk-ı Amr, Nişâbur'daki Cuma Camii, Zerenc'in güneyindeki ribat* ve Kirman'a su getiren kanallar hep onun eseridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 544-545, 549, 552, 557, 601; X, 12-13, 16-17, 30, 34, 44, 49-50, 63-67, 71, 77, 81, 83, 88; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 237, 260, 268, 272; Nerşahi, *Târîhu Buhârâ* (trc. Emîn Abdülmeccid Bedevî — Nasrullah Mübeşşir et-Tarrâzî), Kahire 1385/1965, s. 107, 117-123; Gerdîzî, *Zeynû'l-ahbâr*, Tahran 1327, s. 9-12, 14, 20-21; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (trc. Nuretîn Bayburtluğî), İstanbul 1981, s. 40-44; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 17-18, 37; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 297, 300, 326, 370, 414-415, 426, 456-458, 500-501, 503, 516; İbn Halikân, *Vefeyât*, VI, 421, 423-432; Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, Tahran 1364, s. 372, 373-375; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1379/1979, IV, 326-329; Zahirüddîn-i Mar'aşî, *Târîh-i Taberîstân*, Tahran 1361 hş., s. 94, 140-141; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Melikü's-şuarâ Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 230, 263, 269, 271-274, 278-280, 285-287, 294, 298; Zambaur, *Manuel*, s. 199-201; B. Spuler, *Târîh-i İrân der Kurûn-i Nuğustîn-i İslâmî* (trc. Cevad Felâtûnî), Tahran 1349, s. 127-140; C. E. Bosworth, "The Tahirids and Saffarids", *CHIr*, IV, 112, 116-121, 124-126, 128-129; a.mlf., *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s. 4/104, 7/59, 8/12, 9/124, 14/13-14, 23, 18/34-35; a.mlf., *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 130-132; R. N. Frye, "The Sâmânîds", *CHIr*, IV, 137-138; G. Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, Cambridge 1966, s. 251, 301, 328, 336, 383-384, 387; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), V, 84-85; Erdoğan Merçil, "Saffârîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, V, 430-441; T. W. Haig, "Saffârîler", *IA*, X, 59-60; W. Barthold, "Amr b. al-Layth", *EI²* (İng.), I, 452-453.

AMR b. LUHAY

(عمرو بن لحي)

Amr b. Luhayy b. Kam'a el-Huzâî

Arabistan'a
putperestliği sokan kişi.

Yaşadığı devir hakkında bilgi bulunmayan Amr b. Luhayy'ın babasının adının Âmir, dedesinin ise Luhay olduğuna dair rivayetler vardır. Annesi Fühayre, Kâbe'nin yöneticilerinden Hâris'in torunuydu. Amr b. Luhay büyüyünce yönetim konusunda Hâris ile anlaşmazlığa düştü ve İsmâil oğullarıyla birleşerek Cürhümîler'le savaşa girdi. Sonunda onları Mekke'den uzaklaştırıp Kâbe'nin yönetimini ele geçirdi.

Amr bir iş için gittiği Belkâ yöresindeki Meâb'da (Moab) Amâlika kabilesinin putlara taptığını görmüş, ilk defa karşılaştığı bu manzara karşısında hayrete düşerek bunların mahiyetini sormuştu. Amâlikalılar da bu putların insan şeklinde yapılmış ilâhlar olduğunu ve bunlara taptıklarını söyleyince Arabistan'a götürmek üzere bir put istemişti. Bunun üzerine Amâlikalılar ona kırmızı akikten yapılmış Hübel (veya Menât) adlı bir put vermişlerdi. Amr da bu putu Mekke'ye getirip Zemzem Kuyusu'nun üst tarafına, Kâbe'ye yakın bir yere koymuş ve herkesi ona tapınmaya çağırılmıştı. Başka bir rivayete göre Amr adı geçen putu el-Cezîre'deki Hit şehrinde getirmiştir. O tarihten itibaren halk Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği Hanîf dinini bırakarak putperestliği ve çok tanrıcılığı (politeizm) benimsediği için bu hadise Araplar'ın İslâmiyet'ten önceki tarihlerinde bir dönüm noktası sayılır.

Hübel'den sonra İsaf, Nâile, Ved, Süvâ, Yegûs, Yeuük, Nesr ve benzeri pek çok put dikip Araplar'ı bunlara tapmaya çağırın Amr'ı. Hz. Peygamber, bu yaptıklarından dolayı bağırsaklarını cehennem ateşinde sürürken gördüğünü söylemiştir (bk. Buhârî, "Menâkıb", 9; Müslim, "Cennet", 50).

Putlara kurban adama âdetini de ilk defa ortaya koyan odur (bk. Buhârî, "Amel", 11). Bu âdete göre Câhiliye devrinde bazı hayvanlar Sâibe, Bahîre, Vasîle ve Hâm adlarıyla putlara adandiktan sonra serbest bırakılır; böylece kutsal bir mahiyet kazandığına inanılan bu hayvanlardan bir daha hiçbir şekilde faydanılmazdı. Kur'an-ı Kerim'de bu hususa temas edilerek, "Allâh Teâlâ bahîre (kulağı çentilen), sâibe (putlar adına salı-